

ПРОУЧВАНЕ НА АСТРОНИМИТЕ У НАС

Към нашата народна метеорология и астрономия преди Освобождението не е проявяван особен интерес. В отделни учебници по география на наши възрожденци се срещат единични имена на звезди и съзвездия като пояснение на чужди, предимно антични названия. Ив. А. Богоров в 1842 г. посочва *Голяма* и *Малка Мечка*, *Голямо* и *Малко Куче* и *Заец*;⁴³ за планетата *Венера* съобщава, че “е най-светлата от всички звезди ... името ѝ е дадено според хубостта ѝ. Заран я наричат *Люцифер* (светлоносец), *Зорница*, защото се явява преди Слънцето; и вечер я наричат *Веспер* или *Вечерница*”.⁴⁴ Кометите ги именуват с *опашка*, когато лъскава следа е след тях; с *брада*, когато е пред тях; *космата*, когато е обиколена с лъскави лъчи.⁴⁵ Подобни данни дават Спирidon Петров (1865 г.), С. Радлов (1866 г.) и др. Извънредно са ценни сведенията на чешката писателка Божана Немцова (1860 г.), събрани от наши информатори. За нашия селянин тя пише, че здраво държи за обичаите на прадедите си, че не познава часовници, а денем отчита часовете по слънцето, нощем – по месеца и звездите, “които, всякой знае как се именуват”; то не търси календар, “когато поиска да знае какво ще бъде времето, това му известява слънцето, месеца, небето, хвъркането на птиците; а най-добрите негови вещици са ветровете, които той добре знае, и откъде всякой духа и какво време донася със себе си”. “Старите овчари се почитат за най-опитни пророци на времето и за *най-добри познавачи на звездите*, защото те като пасат в повечето време на годината своите стада по горите и равнището, имат най-добър случай да гледат природата дено и ноще, хубава и страшна, и следователно най-добре могат да изпитват законите и действията на различните явления”. Те имат “особито свое имесловие на звездите”, когато изгряват и залязват на хоризонта. Първа изгрява *Вечерницата*, след нея – *Момата* или *Девата*, след нея 4 звезди: *Кръст*, други три – *Испроводница (Колаузин)*, *Кокошката* със 7 звезди, *Ралицата* – шест звезди, *Свинар*; по зори се появява *Зорницата* или *Денницата*; на север е *Колата*, близо до воловете една малка звезда сякаш отива срещу тях и се именува *Вълк*; над главата на човек е съзвездието *Сврдел*. По-сред нощ се появява червена звезда *Попова звезда* и белият звезден път – *Млечен път* или *Плява*.⁴⁶

След Освобождението към народната метеорология и астрономия проявяват интерес няколко етнографи, климатолози и астрономи. Спаса

⁴³ Богоров, Ив. Математическа география, преведена от руският нъ новобългарският език. Одеса, 1842, с. 63 – 64.

⁴⁴ Богоров, Ив. Всеобща география за деца. Преведена от руският език. Белград, 1843, с. 402.

⁴⁵ Същото съчинение, с. 404.

⁴⁶ Петров, Сп. Пълна математическа и физическа география.

цов (1856 – 1928 г.), основател на Държавната метеорологична станция издава книгата *“Народна метеорология”* с поговорки, пословици и предсказания за времето, използвайки материали, печатани в *“Сборник за народни умотворения”* и от други източници.⁴⁷ Етнографът Д и м и т ъ р М а р и н о в (1846 – 1940), директор на Народната библиотека и уредник на Етнографския отдел на Народния музей, в *“Народна вяра и религиозни народни обичаи”*⁴⁸ в гл. *“Видимият небесен свят”* синтезирано предава народните представи за небесните тела и звездния свят: *Зорница, Денница, Вечерница, Керванка, Квачка, Кумова слама, Опаиата звезда и Падащи звезди.*⁴⁹ Астрономът и геодезистът Й о р д а н Д а в и д о в К о в а ч е в (1875 – 1934 г.) най-старателно е събирал сведения за нашето звездно небе и за народната ни метеорология. За тази цел той е използвал свои ученици и специален *“Въпросник за събиране поверия из областта на народната астрономия”* (1906), които чрез училищните инспектори разпраща до учители в страната с молба да му събират и изпращат наличните сведения по места. В уводната част на *“Въпросника”* той заостря внимание върху големия интерес по проучване на народните поверия и особено тези *“из областта на астрономията, защото с тях най-добре може да бъде обрисувана степента на умственото развитие на народа ни, неговата наблюдателност и трезва философия; те биха ни показали до какъв уровень сме достигнали сравнително с някои едноплеменни народи, под чие влияние сме попаднали в областта на космогонията и пр.”*⁵⁰ В резултат на събирания материал Ковачев издава студията си *“Народна астрономия и метеорология”*, която и до днес не е загубила значението си; нейно допълнение е и брошурата му *“Нашето звездно небе”*.⁵¹ Напоследък значителен допълнителен материал е събран и публикуван от В и о л е т а К о с е с к а в гл. 5 – *“Народна астрономия”*, в книгата ѝ *“Българска метеорологична лексика върху общославянски фонд”* (на полски език).⁵² Материалите са събирани чрез въпросник в 133 пробни селища на страната.

⁴⁷ Вж. Енциклопедия България, т. 1. С., 1978, с. 612.

⁴⁸ Вж. Енциклопедия България, т. 4. С., 1984, с. 63.

⁴⁹ Вж. Енциклопедия България, т. 3. С., 1985, с. 457.

⁵⁰ К о в а ч е в, Й. Въпросник... , – Училищен преглед, XI, 1906, кн. 3 – 4, 35 – 39. Препоръчан от министър д-р Ив. Шишманов с окръжно 1378 от 6. II. 1906 г.

⁵¹ К о в а ч е в, Й. Народна астрономия. – СбНУН, XXVIII, 1914, 86 с.; Нашето звездно небе. С., 1928, 110 с.

⁵² Вж. бележка 1. Рецензия от С е л и м с к и, Л.

ОФИЦИАЛНИ И НАРОДНИ АСТРОНИМИ

Приетите имена за съзвездия и отделни звезди в научната астрономия се предават с латиница и датират от различни епохи. Днес звездното небе е разчленено на 88 съзвездия: 47 носят имена, свързани с древногръцки митове: *Голяма Мечка, Голямо Куче, Бик, Малка Мечка, Делфин, Заек, Кит, Южна риба, Вълк, Гарван, Малък кон, Скорпион, Рак, Лъв, Овен, Риби, Лебед, Орел, Дракон, Козирог, Центавър, Хидра, Змиеносец, Пегас, Воловар, Водолей, Стрелец, Еридиан, Колар, Стрела, Южен кръст, Северна корона, Триъгълник, Лира, Орион, Херкулес, Южна корона, Жертвеник, Чаша, Везни, Косите на Вероника, Девица, Близнаци, Цефей, Касиопея, Андромеда, Персей*.⁵³

Към тях *Жан Байер* в 1603 г. добавя: *Паун, Жерав, Феникс, Хвърчаща риба, Южна хидра, Златна рибка, Хамелеон, Райска птица, Южен триъгълник, Индийска птица*; това са имена, дадени под влияние на великите географски открития. *Ян Хавелий* (1611 – 1687 г.) разширява списъка на астронимите с *Жираф, Муха, Единорог, Гълъб, Ловджийски кучета, Малка лисица, Гуцер, Секстант, Малък Лъв, Рис и Щит*. През 1752 г. френският астроном *Николас Луиде Лакайл* (1713 – 1762 г.) допълва списъка със *Скулптор, Пещ, Часовник, Микрометър, Длето, Живописец, Жертвеник, Компас, Пневматична машина, Октант, Пергел, Телескоп, Микроскоп, Маса*. Налице са още имена като: *Кораб, Кормило, Корабни платна, Змия, Прав ъгъл, Южен триъгълник*. Църковни дейци през XVII век правят опит да наложат имена и на християнски светци.⁵⁴

Народните представи за звездното небе и неговите звездни тела у славянските народи и у нашия народ са ограничени и оттук се определя броят и малкият състав на техните имена. Все още е ограничена и литературата с материали за имената им. За Сърбия *Т. Р. Джорджевич* заключава: “Знанието на нашия народ за звездите не е голямо. Той знае само за няколко изтъкнати звезди и за няколко групи звезди, съзвездия, които имат чудноват и натрапващ се на погледа вид.”⁵⁵ За имената в Югославия могат да се използват трудове на *Ненад Дж. Янкович* и *Милко Матичетов*; за Полша – на *Мария Гладисџва* и *Владислав Купишевски*, за Русия – кандидатската дисертация и публикации на *Рут Мария Едуардовна* и др., които подпомагат някои сравнителни проучвания в областта на славянската астрономия.⁵⁶

⁵³ *Зигел, Ф. Ю. Съкровищата на звездното небе. С., 1970, с. 9. Вж. Бонов, А. Митове и легенди за съзвездията. С., 1978.*

⁵⁴ *Зигел, Ф. Ю. Съкровищата., с. 10 – 12.*

⁵⁵ *оржевич, Т. Р. Природа и веровању и предању нашего народа. – Србски етнографски зборник, кн. 71, Београд, 1958, с. 48 – 55.*

⁵⁶ *Янкович, Н. Астрономију преданима, обичајма и умотворенисрба. Србски етнографски зборник, 63, 1951, Београд.*

МЯСТОТО НА АСТРОНИМИТЕ

В езиковедската литература окончателно не е разработен и решен въпросът за мястото на имената на звездите и съзвездията, дали те са нарицателни или собствени имена; в първия случай те трябва да бъдат обект на проучване от лексикологията и лексикографията, а във втория – от ономастиката в дял *космонимия* ‘дял за собствените имена на небесните тела’, в раздел *астронимия*.

Докато нарицателното звезда, съзвездие (лат. *constelatio*, нем. *Sternbild*, пол. *gwiazdozbiór*, чеш. *souhvězdí*, сръхр. *сазвежђе*) обобщават и назовават многобройни еднородни небесни тела, например *звезда* ‘небесно тяло, което със собствена светлина свети нощем’, *съзвездие* ‘група звезди, образуващи характерна форма, видима за невъоръжено око’, собственото име от многобройни подобни обекти отделя единични и ги назовава. В случая да приемем, че имената на отделните звезди и съзвездия са собствени и те трябва да се проучат от *ономастиката* > *космонимията* > *астронимията*.⁵⁷ Като такива ние ги разглеждаме в проучването си.

⁵⁷ Ч и з м а р о в, Д. Собствено име и главни букви. – Трудове на Великотърновския университет, т. VIII, кн. 1. Филологически факултет, 1970/71. С., 973, с. 409 – 411.